

Financira
Europska unija

IPA PROGRAM PREKOGRANIČNE SARADNJE
BOSNA I HERCEGOVINA - CRNA GORA

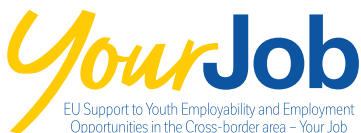
YourJob

EU Support to Youth Employability and Employment
Opportunities in the Cross-border area – Your Job

PRIJEDLOZI I PREPORUKE ZA IZMJENU JAVNIH POLITIKA PREMA MLADIMA

CRNA GORA

Avгust 2024. godine

PRIJEDLOZI I PREPORUKE ZA IZMJENU JAVNIH POLITIKA PREMA MLADIMA

CRNA GORA

Av gust 2024. godine

Nakladnik:
Caritas Barske nadbiskupije
Nadbiskupa Dobrečića 3,
85000 Bar
Crna Gora

Za nakladnika:
Don Gabrijel Grabanica

Priredio:
Almir Paočić

Grafička obrada:
Triptih d.o.o.

Tisak:
Kopirnica i štamparija Script

O projektu

Projekt Your Job, kojeg finansira Evropska unija u okviru Programa prekogranične saradnje Bosna i Hercegovina – Crna Gora, daje podršku zapošljavanju mladih u manjim opštinama i ruralnim područjima u prekograničnim područjima Bosne i Hercegovine i Crne Gore.

Cilj projekta je povećati zapošljivost mladih i stvaranje mogućnosti zapošljavanja za mlade u prekograničnom području kroz profesionalnu orijentaciju, kvalitetno profesionalno usmjeravanje, prvo radno iskustvo i preduzetničku praksu, kao i kroz poticanje dijaloga između mladih osoba, organizacija civilnog društva, preduzeća i javnih institucija. U projektu je planirano uključiti 500 mladih korisnika, žena i muškaraca od 18 do 35 godina, dugotrajno nezaposlene, korisnike socijalne zaštite, osobe s invaliditetom.

Projekt Your Job finansira Evropska unija, a provodi ga Caritas Bosne i Hercegovine u partnerstvu sa Udruženjem za razvoj kompetencija „S.K.I.L.L.S.“, Fondacijom Biznis start centar Bar, Caritasom Barske nadbiskupije i Fondacijom Mozaik.

U okviru projekta, planirana je izrada preporuka za izmjenu javnih politika. Primarni cilj ovog zadatka bio je razviti sveobuhvatne preporuke javnih politika koje se odnose na različite aspekte nezaposlenosti i podzaposlenosti mladih u Crnoj Gori i Bosni i Hercegovini. Preporuke su utemeljene na dokazima, specifične za kontekst i djelotvorne, s ciljem stvaranja poticajnog okruženja za zapošljavanje i preduzetništvo mladih.

Lista skraćenica

BDP	Bruto društveni proizvod
BIH	Bosna i Hercegovina
CG	Crna Gora
CV	Curriculum vitae (životopis, biografija)
EU	Europska / Evropska unija
GEM	Global entrepreneurship monitor (Globalni monitor poduzetništva)
KM	Konvertibilna marka
MMSP	Mikro, mala i srednja preduzeća
NEET	Not in education, employment, or training (Osobe koje su nezapolsene, ne školuju se, niti su u bilo kojem vidu edukacije)
NVO	Nevladine organizacije
OCD	Organizacije civilnog društva

Sadržaj

Uvodna razmatranja	7
1. Osnovne informacije o studiji	9
1.1. Geografsko područje istraživanja	9
1.2. Ciljne grupe istraživanja i analize	9
1.3. Predmet analize	9
1.4. Ciljevi i zadaci istraživanja	10
2. Osvrt na javne politike prema koje se odnose na različite aspekte nezaposlenosti i podzaposlenosti mladih u Crnoj Gori	12
2.1. Kratak osvrt na javne politike u oblasti zapošljavanja mladih u Crnoj Gori	12
2.2. Strateški i zakonski okvir	15
2.2.1. Zakon o mladima	15
2.2.2. Strateški okvir	18
3. Pitanja zapošljavanja mladih	20
3.1. Statistički pokazatelji za Crnu Goru	20
3.2. Programi zapošljavanja	20

4. Istraživanje o uticaju javnih politika na zapošljavanje mladih	22
4.1. Metode istraživanja i izvori prikupljanja podataka	22
4.2. Uzorak istraživanja	22
4.3. Dostupni podaci i istraživanja o javnim politikama i učešću privrednog i nevladinog sektora u zapošljavanju mladih osoba u Crnoj Gori	24
4.4. Stavovi mladih o uticaju javnih politika	25
4.5. Korelaciona analiza	27
5. Izazovi, prijedlozi i preporuke	28
5.1. Izazovi u segmentu obrazovanja i zapošljavanja mladih	28
5.2. Prijedlozi i preporuke za unaprjeđenje javnih politika	29
6. Literatura	31

Uvodna razmatranja

Javne politike predstavljaju djelovanje koje provode vladina tijela i institucije koje za to imaju zakonska, finansijska i druga ovlaštenja. Javne politike su odgovor na stvarne potrebe društva ili određene grupacije koje zastupaju interese određenih članova društva, kao što su nevladine organizacije, neformalne grupe, vladina tijela i slično.

Kada je riječ o Republici Crnoj Gori, postoji stav da je nezaposlenost jedan od najtežih ekonomskih i društvenih problema kako za pojedince, tako i zajednicu uopšte. Osim kao sociološki fenomen, nezaposlenost predstavlja opterećenje za budžet i fiskalnu politiku države, imajući u vidu izdvajanja neophodna za socijalne programe prema nezaposlenima koji se izdvajaju iz budžeta. Osim toga problem se javlja i zbog toga što samo novostvorena vrijednost u proizvodima i uslugama povećava bruto društveni proizvod (BDP) jedne države. Stoga propuštanje proizvodnje i prihoda, doprinosi značajnoj razgradnji ljudskog kapitala, povećava nejednakost u zajednici i povećava jaz između ekonomskog blagostanja i siromaštva. Ovaj negativan proces najčešće je vezan za mlade osobe koje se prvi put uključuju na tržište rada. Stoga je neophodno pokrenuti programe i projekte aktivnih mjera zapošljavanja, što se, u skladu sa metodologijom Eurostata, odnosi na mjere politike na tržištu rada koje uključuju aktivaciju nezaposlenih kroz obuke, podržano/zaštićeno zapošljavanje i rehabilitaciju, podsticaje za zapošljavanje i samozapošljavanje, što se predlaže u EU smjernicama za zapošljavanje.

Različita istraživanja i publikacije govore da se mladi u regionu Zapadnog Balkana najčešće suočavaju sa problemima koji su vezani za zapošljavanje (FCD, 2021). Ti problemi su prije svega vezani za neadekvatnu ponudu poslova, male zarade, ugovore na kratke vremenske periode, rad van radnog vremena, neplaćen prekovremeni rad i loši uslovi rada. Takođe, problem koji se javlja pri traženju posla jeste i iskustvo koji poslodavci zahtijevaju, dok mladi nemaju prilike da ga steknu. Osim toga, kod mladih se javlja i nepovjerenje u institucije, što još više ugrožava njihov položaj u društvu. Veoma često su uskraćeni za kvalitetan

socijalni i kulturni život, naročito u manjim sredinama zbog čega dolaze se često opredjelju za napuštanje zemlje.

Osnovna svrha ove studije je analizirati javne politike prema mladima u Crnog Gori u kontekstu postojećih strateških dokumenata, uključujući ključne izazove sa kojima se suočavaju, te analizirati dobre prakse i njihovu primjenjivost na povećanje zaposlenosti mladih. Takođe cilj je identifikovati njihove prilike na tržištu rada, kroz razvoj vlastitih poslova ili rad kod poslodavca. Za ovu studiju analizirani su dokumenti vladinih i nevladinih organizacija koje rade na pitanjima unapređenja položaja mladih, te privrednog sektora koji primarno treba da ima ulogu u zapošljavanju ovih ciljnih grupa. Takođe, analizirani su i stavovi mladih osoba (18-30 godina), o obrazovanju, tržištu rada i preduzetničkim stavovima, te njihove percepcije o uticaju javnih politika, i njihovog poznavanja konteksta okruženja u kojem žive.

U prvom dijelu ove studije predstavljene su osnovne informacije, koje uključuju geografsko područje istraživanja i analize, te ciljevi studije. Drugi dio usmjeren je na pregled aktuelnih javnih politika koje se odnose na mlade, a naročito na njihov položaj na tržištu rada, uključujući zakonski i strateški okvir, te programe koji se provode u cilju rješavanja problema nezaposlenosti mladih. U trećem dijelu, prikazani su statistički pokazatelji na tržištu rada, posebno usmjereni na mlade, te uticaj programa i projekata relevantnih institucija i organizacija koje djeluju u cilju podrške mladima na tržištu rada. Četvrti dio, usmjeren je na analizu javnog, privrednog i nevladinog sektora koji djeluju u okviru aktuelnih javnih politika, te njihove aktivnosti u pogledu zapošljavanja mladih. Također, ovdje su obrađeni i podaci primarnog istraživanja percepcija mladih osoba o utjecaju javnih politika na njihov položaj na tržištu rada i životni standard uopšte. U petom dijelu predstavljani su izazovi, preporuke i prijedlozi za unaprjeđenje politika prema mladima.

Sve imenice u ovom dokumentu koje su navedne u muškom rodu, isključivo radi skraćivanja obima teksta, odnose se podjednako na osobe muškog i ženskog spola, te transrodne osobe.

1. Osnovne informacije o studiji

1.1. Geografsko područje istraživanja

Ovom analizom obuhvaćene su javne politike prema mladima i NEET mladima, te analizirane prilike koje su im na raspolaganju, a dolaze od strane poslodavaca, javnih ustanova i institucija, te organizacija civilnog društva iz Crne Gore.

1.2. Ciljne grupe istraživanja i analize

Ciljne grupe istraživanja, podijeljene su prema metodologiji na sljedeći način:

- mladi i NEET mladi: mladi od 18 do 30 godina;
- organizacije civilnog društva (OCD) koje su aktivne u oblasti zagovaranja politika prema mladima;
- javne institucije i lokalne samouprave koji aktivni su u oblasti kreiranja politika i zapošljavanja mladih;
- poslodavci.

1.3. Predmet analize

Predmet analize je identifikacija elemenata i pregled postojećih politika, strategija i inicijativa koje se odnose na zapošljavanje mladih na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini, a koji determinišu položaj mladih prije svega na tržištu rada. To se odnosi na identifikiranje i analizu različitih faktora koje utiču na preduzetničku i uopšte poslovnu aktivnost mladih u Crnoj Gori. Prema istraživanju UNDP-a, usljed nedostatka kapaciteta, ograničena je podrška institucija na lokalnom nivou, u planiranju i implementaciji strategija za mlade. Zbog toga su mogućnosti za finansiranje omladinskih politika, takođe limitirane. Vrijedi istaći da pojedine lokalne zajednice (opštine) imaju budžetske linije koje se odnose na mlade, ali da su ta sredstva prilično skromna, te da je u nekim slučajevima finansijska podrška veća kroz učešće onih sekretarijata i tijela koja nisu direktno zadužena za mlade. (UNDP, 2022).

Svakako da na prethodno navedeno sigurno utiču brojni faktori, poput liberalnijih propisa za odlazak na školovanje i zapošljavanje u zemljama EU, ali i nedovoljno razvijena preduzetnička kultura i preduzetnička infrastruktura u Crnoj Gori, kao i administrativna podrška, te ograničene mogućnosti za nove početke, koje su determinisane kulturološkim, ekonomskim i ličnim faktorima.

1.4. Ciljevi i zadaci istraživanja

Osnovni cilj istraživanja bio je prikupiti i analizirati podatke o stavovima mladih, zasnovanih na dokazima i u skladu sa industrijskom revolucijom 4.0, koji treba da bude osnova za razvoj modela unaprijeđenja zapošljivosti mladih, odnosno razvoj načina podrške zapošljavanja.

Zbog toga su postavljeni sljedeći operativni zadaci:

- provesti temeljit pregled postojećih politika, strategija i inicijativa koje se odnose na zapošljavanje mladih na nacionalnoj, regionalnoj i lokalnoj razini;
- analizirati trenutno stanje nezaposlenosti mladih, uključujući ključne izazove, trendove i temeljne faktore koji doprinose problemu;
- identificirati uspješne intervencije za zapošljavanje mladih i najbolju praksu, kako u zemlji tako i u inostranstvu, te procijeniti njihovu primjenjivost u lokalnom kontekstu;
- analizirati istraživanja koja se odnose na relevantne dionike, uključujući vladine agencije, organizacije civilnog društva, predstavnike privatnog sektora, grupe mladih i akademsku zajednicu;
- odrediti prioritete preporuka politike na temelju njihove izvedivosti, učinka i usklađenosti s ciljevima projekta.

Uzimajući u obzir prethodno elaborirani predmet i osnovni cilj istraživanja, identifikovani su sljedeći operativni ciljevi:

- istražiti koliko stavovi mladih utiču na njihove živote i standard,
- ustanoviti koliko su mladi zainteresovani na individualni razvoj vlastitih sposobnosti, znanja, vještina i kompetencija,

- ustanoviti da li podrška različitih nivoa vlasti u pogledu subvencija i grantova može umanjiti neizvjesnost i strah od neuspjeha,
- ispitati percepcije mladih o prednostima i nedostacima pokretanja i vođenja vlastitog biznisa,
- istražiti u kojoj mjeri su mladi upoznati sa mogućnostima dobivanja bespovratnih sredstava za prekvalifikaciju / dokvalifikaciju, osnivanje, vođenje i razvoj samostalnog poslovnog poduhvata,
- istražiti u kojoj mjeri je vlastiti preduzetnički poduhvat poželjan izbor karijere za mlade,
- istražiti sadržaj i način podrške koje organizacije civilnog društva, javni sektor i mala i srednja preduzeća pružaju mladima,
- analizirati koliko su društvene okolnosti bitne za razvoj modela pristupa mladima,
- ustanoviti koju podršku od različitih nivoa očekuju mladi.

2. Osvrt na javne politike prema koje se odnose na različite aspekte nezaposlenosti i podzaposlenosti mladih u Crnoj Gori

2.1. Kratak osvrt na javne politike u oblasti zapošljavanja mladih u Crnoj Gori

Istraživanja pokazuju da svaki druga mlada osoba u Crnoj Gori navodi da je nezaposlenost najveći problem sa kojim se susreću mladi ljudi. Potom slijede bolesti zavisnosti, niske plate i loš ekonomski status, te obrazovni sistem. Kako je navedeno uzorčno – posljedična veza lošeg materijalnog, socijalnog i ekonomskog statusa mladih osoba, koje proizilazi iz nemogućnosti integracije na tržište rada uzrokuje povećanjem različitih oblika zavisnosti, te porastom kriminala i korupcije. (IPSOS 2019). Istovremeno više od trećine mladih želi da napusti zemlju zbog nezadovoljstva javnim politikama. Primarna težnja za radnim mjestom je javni sektor, odnosno državna služba, što je prisutno gotovo u svim državama Zapadnog Balkana. Mali je procenat mladih koji žele pokrenuti svoj vlastiti poslovni poduhvat, a kao razloge ističu nedostatak hrabrosti, nedovoljne kompetencije, te nedostatak kreativnosti (UNDP, 2022)

Jedan od najčešćih problema mladih na tržištu rada je nedostatak praktičnih znanja i iskustava koje mogu ponuditi potencijalnim poslodavcima. Ovdje se nadovezuje i problem nepovezanosti i neusklađenosti obrazovnog sistema sa tržištem rada, što u velikoj mjeri utiče ekonomsku i socijalnu situaciju ove grupe. Reforma obrazovnog sistema, koja će pratiti razvoj praktičnih znanja, uz adekvatnu podršku razvoju preduzetništva, svakako sa može pokrenuti pozitivne tokove u zemljama kakva je Crna Gora.

U pogledu tržišta rada, evidentno je da su mladi ljudi izloženi deprofesionalizaciji rada pa često visokoobrazovane mlade osobe sa obrazovanjem koje nije traženo na tržištu rada, ili postoji suficit kadrova određenog profila, posao traže i nalaze na pozicijama koje su ispod njihovog nivoa kvalifikacija. Takođe, zaposlenje na određeno vrijeme je jedan od problema mladih u Crnoj Gori (FES, 2019). Upravo zbog toga je neophodna reforma obrazovnog sistema koja će na adekvatan način pripremati mlade za tržište rada, te ih podučavati znanjima i vještinama savremenog poslovnog svijeta.

Nešto što karakteriše mlade u Crnoj Gori je direktno vezano sa generacije koje stasaju, odnosno generacije koje tek trebaju da uđu na tržište rada. Naime, više od polovine mladih smatra se kvalitetno obrazovanje može steći i van formalnog insitucionalnog okvira, odnosno kroz neformalno i informalno učenje (putem interneta i slično). Upravo zbog toga, neophodno je provesti reforme obrazovnog sistema, a organizacijama koje najčešće dolaze iz nevladinog sektora, odobravati projekte koji se tiču neformalnog obrazovanja. Kratkoročno posmatrajući, to će dovesti do smanjenja troškova traženja radnog mjesta, a poslodavcima će se smanjiti troškovi obuke mladih kadrova. S druge strane, dugoročno, dobit će se kvalitetni ljudski resursi.

Problem tržišta rada, nije novi u Crnoj Gori. Zemlja je u prethodnih 6 decenija doživjela strukturne promjene privrednog okruženja. Dok su 60- te godine prošlog vijeka bile usmjerene na industrijsku proizvodnju, poljoprivredna djelatnost je u isto vrijeme padala. Zbog toga je dolazilo do visokih migracija stanovništva iz ruralnih u urbane krajeve. Ta kretanja su najčešće zabilježena od sjevera, prema jugu zemlje. Istovremeno se razvijao i tercijarni sektor, odnosno trgovina i turizam, koji danas predstavljaju okosnicu stvaranja BDP-a¹ Crne Gore.

Rezultati istraživanja iz 2021. godine, pokazuju da trećina mladih u Crnoj Gori vjeruje da samoinicijativnošću i vlastitim angažmanom mogu pokrenuti pozitivne promjene u društvu. Tako je i u pogledu zapošljavanja, odnosno samozapošljavanja. Naime, mladi vjeruju da više mogu postići kroz vlastiti

1 BDP - bruto domaći proizvod predstavlja ukupnu vrijednost proizvedenih dobara i usluga u zemlji tokom određene godine, i čini važan makroekonomski pokazatelj razvoja privrede jedne zemlje.

angažman, te se u principu kao servisu podrške više obraćaju nevladinom sektoru, nego državnim institucijama i privrednom sektoru (UNDP, 2021.). Kada je riječ o obrazovanju, kao direktnoj vezi sa pripremom za tržište rada, mladi nisu zadovoljni onime što dobivaju naročito u pogledu prakse i razmjene iskustava.

Sa aspekta preduzetništva, mladi preduzetnici ističu da nemaju dovoljnu podršku. Pri tome kao podršku ne posmatraju isključivo finansije, nego mentorstvo, poreske reforme, otvorenost strateškog i zakonodavnog okvira koji bi bio prilagođen stranim tržištima i slično. Interesantno je da bi se mladi preduzetnici za pomoć uvijek primarno obratili porodici i prijateljima, dok bi manji broj tražio podršku od stručnih ili finansijskih institucija, što govori da pristup podršci nije dobro utemeljen, te da ni institucije, naročito finansijske nemaju povjerenja u mlade poslovne poduhvate, zbog visokog rizika ulaganja finansijskog kapitala i često nedostatka kolaterala kod mladih preduzeća. Kao pozitivne elemente bavljenje vlastitim poslom, mladi u Crnoj Gori navode pozitivan osjećaj kada proizvod omogućí zadovoljavanje potreba kupaca, potom samostalnost u donošenju odluka i veća lična primanja (IPER, 2022).

Kada posmatramo prilike za ekonomski razvoj, a prije svega socijalnu sigurnost i ekonomsku nezavisnost mladih ljudi, svakako je da podrška preduzetništvu, odnosno stvaranje uslova za pokretanje mikro, malih i srednjih preduzeća od strane mladih osoba može biti prekretnica u razvoju. U ovom kontekstu treba iskoristiti trendove koje poduzetništvo ima u Evropskoj uniji, gdje je podrška malim i srednjim preduzećima iskazana kao jedan od prioriteta Evropske komisije za ekonomski rast, otvaranje novih radnih mjesta i ekonomsku i socijalnu koheziju.

Mikro, mala i srednja preduzeća imaju značaj u privredama u razvoju, zbog sposobnosti brze adaptacije, rada sa manje kapitala, podrške koju dobijaju u vidu grantova, intenzivnije radne snage, i niskih troškova upravljanja, a samim tim i jeftine proizvodnje.

Svakako da ova preduzeća često imaju određene slabosti, u vidu nedostaka kapaciteta, infrastrukture i opreme, ali sigurno da mogu producirati veliki broj radnih mjesta, kao i sredstava, naročito kroz transformaciju u elektronsko poslovanje, korištenje savremenih trendova, uštedi troškova i slično. Takođe,

razvoj preduzetništva, odnosno mikro, malih i srednjih preduzeća treba biti podrška velikim industrijama, jer samo sa sinergijom MMSP-a i velikih preduzeća, uz inovativne procese u proizvodnji, može se očekivati ekonomski napredak i povećanje broja radnih mjesta za mlade.

2.2. Strateški i zakonski okvir

2.2.1. Zakon o mladima

Od 2019. godine, na snagu je stupio Zakon o mladima u Crnoj Gori². Zakonom se uređuju pitanja od interesa za život, položaj i djelovanje mladih ljudi, utvrđuju se pitanja sprovođenja omladinske politike, kao i mjere i aktivnosti koje se preduzimaju u cilju unapređivanja društvenog položaja mladih i stvaranja uslova za ostvarivanje potreba mladih u svim oblastima od interesa za mlade.

U zakonu se posebno nagašava dobna granica za koju se uzimaju mladih ljudi, odnosno osobe od navršanih 15, do navršanih 30 godina života, što je slična situacija, kao i u zemljama regiona, pa i u Evropi.

Zakon prepoznaje omladinski rad kao kategoriju, te se ističe da su to aktivnosti koje se realizuju u saradnji sa mladima i za mlade sa ciljem njihovog osamostaljivanja i prelaska u odraslo doba, učenja, ličnog i društvenog razvoja, u skladu sa njihovim potrebama i mogućnostima, a zasnivaju se na metodama neformalnog obrazovanja. Osim toga, posebno se naglašava da javne interese u oblasti omladinske politike sprovode Vlada Crne Gore, organ državne uprave nadležan za omladinsku politiku organi državne uprave i drugi organi uprave nadležni za pojedine oblasti od značaja za mlade; opština, Glavni grad, Prijestonica i opština u okviru Glavnog grada, te druga pravna lica, u skladu sa zakonom.

Kao zajedničke odrednice javnog interesa omladinske politike predstavljaju:

- kreiranje i unapređenje omladinske politike;
- uspostavljanje institucionalnog okvira za sprovođenje omladinske politike;
- stvaranje i unapređenje uslova za rad omladinskih servisa;

² Službeni list Crne Gore", br. 025/19 od 30.04.2019, 027/19 od 17.05.2019

- podsticanje proaktivnog učešća mladih u kreiranju i sprovođenju omladinske politike na državnom i lokalnom nivou;
- edukaciju mladih o mehanizmima njihovog uključivanja u aktivne mjere zapošljavanja;
- podsticanje uključivanja mladih u kreiranje kulturnih sadržaja;
- podsticanje mobilnosti mladih;
- podsticanje uključivanja mladih u neformalno obrazovanje;
- promocija zdravih stilova života i volonterizma kod mladih;
- podsticanje drugih oblasti od značaja za razvoj mladih.

Kako se može primijetiti zakonski je prepoznat problem nezaposlenosti mladih, čemu se daje posebna pažnja kroz edukaciju o mehanizmima o mjerama aktivnog zapošljavanja, ali se ne smiju izostaviti niti podsticanje mobilnosti, rad omladinskih servisa i podsticanje na neformalno obrazovanje.

Veoma bitna karakteristika Zakona o mladima je obaveza lokalnih zajednica (opština) da donose lokalne akcione planove za mlade (LAP), koji treba da sadrži mjere i aktivnosti omladinske politike na lokalnom nivou, radi ostvarivanja interesa i potreba mladih. Omladinska politika se finansira iz Budžeta Crne Gore, odakle se obezbjeđuju sredstva za izgradnju, rekonstrukciju, adaptaciju i opremanje, te funkcionisanje omladinskih servisa koje je obrazovalo Ministarstvo. Iz Budžeta Crne Gore obezbjeđuju se i sredstva za aktivnosti koje u skladu sa Strategijom i akcionim planom provode nevladine organizacije koje sprovode omladinsku politiku, u skladu sa zakonom.

Osim zakona o mladima koji predstavlja temelj djelovanja prema ovim ciljnim grupama, u kontekstu zapošljavanja, svakako treba napomenuti i Zakon o volontiranju³ i Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom⁴.

Vrijedno je istaći da prema Zakonu volonter može biti domaće i strano fizičko lice koje je radno sposobno lice ili je lice sa invaliditetom, koje je osposobljeno

3 Službeni listovi Crne Gore, br. 26/2010, 31/2010, 14/2012 i 48/2015

4 Službeni listovi Crne Gore, br. 49/2008, 73/2010 i 39/2011

za obavljanje određenog volonterskog rada. Organizatori volonterskog rada mogu biti državni organ, organ državne uprave, lokalne samouprave, ustanove iz oblasti socijalne i dječje zaštite, zdravstvene zaštite, kulture, sporta, vjerske zajednice, domaće i međunarodne nevladine organizacije registrovane u Crnoj Gori, kao i druga domaća i strana pravna lica kojima cilj nije sticanje ili povećanje dobiti. Volontirati mogu i maloljetna lica (15-18 godina), za koje se primjenjuju posebni principi zaštite maloljetnih volontera, koji podrazumijevaju da maloljetni volonter može volotirati isključivo u aktivnostima koje su u skladu sa uzrastom fizičkim, psihičkim i moralnim stepenom razvoja i vještinama koje nepredstavljaju rizik za njegovo zdravlje, razvoj i uspjeh u izvršavanju školskih obaveza.

U pogledu zapošljavanja osoba sa invaliditetom, te njihove integracije na tržište rada, zakonski je utvrđeno da poslodavac koji zapošljava lice sa invaliditetom na otvorenom tržištu rada svojim aktom može utvrditi radna mjesta za zapošljavanje tih lica, te da imaju sva prava i obaveze koje su sadržane u Zakonu o radu i drugim srodnim zakonima. Profesionalna rehabilitacija osoba sa invaliditetom obuhvata mjere i aktivnosti koje se realizuju sa ciljem da se lice sa invaliditetom na odgovarajući način osposobi za rad, zadrži zaposlenje, u njemu napreduje ili promijeni svoju profesionalnu karijeru.

U prethodnom periodu Vlada Crne Gore, osim ovih zakona, donijela je i određene strateške dokumente i programe koji se tiču zapošljavanja mladih, od kojih vrijedi istaći Program reforme politike zapošljavanja i socijalne politike i Nacionalnu strategiju zapošljavanja. Akcioni plan za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa iz 2017. godine predviđa aktivnosti i indikatore posebno usmjerene na mlade u cilju praćenja provedbe i učinka Akcionog plana. Ovi strateški dokumenti naglašavaju važnost olakšavanja tranzicije do posla onim grupama stanovništva koje su izložene riziku od dugoročne nezaposlenosti, s tim da je najveći naglasak stavljen na visoko obrazovane mlade i programe izrađene u cilju olakšavanja njihove tranzicije.

2.2.2. Strateški okvir

Kako je već navedeno, Crna Gora ima određeni strateški okvir koji se tiče zapošljavanja, te postoji okvir za efikasno djelovanje javnih politika prema mladima, naročito u oblasti zapošljavanja.

Nacionalna Strategija za mlade 2023.-2027., direktno je vezana za druge strateške dokumente, kao što su Program ekonomskih reformi 2023.-2025., Strategija regionalnog razvoja Crne Gore 2023.-2027., Nacionalna strategija zapošljavanja 2021.- 2025. i druge.

Bitni elementi ovih dokumenata, koji se tiču zapošljavanja mladih su sljedeći:

- povećanje zaposlenosti, naročito žena i mladih i borba s problemom dugoročne nezaposlenosti, kroz razvoj održivog, kvalitetnog i inkluzivnog sistema servisa i programa za podršku mladima pri tranziciji u odraslo doba;
- kreiranje znanja i kompetencija za tržište rada u digitalnom dobu, kroz ostvarenje međuresornog doprinosa poboljšanju položaja mladih;
- ostvarivanje rasta zaposlenosti, ulaganja u kvalitetna i sigurna radna mjesta, kroz unapređenje poslovnog ambijenta;
- mladi imaju raznovrsne prilike za pristup tržištu rada, a proces zapošljavanja se bazira na meritornim, transparentnim i fer procesima;
- stabilan i održiv rast zaposlenosti zasnovan na jednakim mogućnostima i dostojanstvenom radu, uz razvoj znanja i vještina i veću socijalnu uključenost uz povećanje stope zaposlenosti mladih (15–29) na 34% do kraja 2024. godine.

Osim nacionalne strategije, vrijedi istaći i lokalne akcione planove za mlade, koji se oslanjaju na nacionalnu strategiju. U pogledu zapošljavanja mladih, zajedničke mjere ovih akcionih planova su:

- kreirati i realizovati programske sadržaje u cilju podrške obrazovanju mladih;
- unaprijediti uslove za razvoj volonterizma i aktivizma;
- sprovođenje aktivnosti za unapređenje prilika za razvoj i ostvarivanje punih potencijala mladih;
- sprovođenje aktivnosti za povećanje inkluzije mladih.

Ako posmatramo ranije navedeno, može se zaključiti da sa stanovišta javnih politika postoje zakonske i strateške pretpostavke za jednostavniji ulazak mladih na tržište rada. Međutim, realni pokazatelji i dalje govore o velikom broju mladih koji se teško uključuju na tržište rada. Postoje različiti razlozi za ovo stanje, ali prije svega treba uključiti, visoke poreske obaveze koje poslodavci imaju po ugovoru o radu, nedostatak praktičnih znanja i vještina mladih, nizak stepen aktivnosti mladih na tržištu rada, nedovoljno promovisanje volotiranja i slično.

3. Pitanja zapošljavanja mladih

3.1. Statistički pokazatelji za Crnu Goru

Prema statistikama Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, ukupan broj nezaposlenih mladih odoba, u junu 2024. godine, iznosio je 6.350 osoba, što je smanjenje u odnosu na istu period 2023. godine za 18,15%⁵.

Ove statistike treba uzeti kao informaciju, ali nikako kao realan pokazatelj stanja na tržištu rada. Osim zapošljavanja mladih u zemlji, treba imati u vidu da određeni broj građana Crne Gore (a najveći postotak mladih 18-30 godina) napušta zemlju, odlazeći na stalni ili privremeni rad u zemlje Evropske unije, čime se brišu sa evidencije nezaposlenih lica.

3.2. Programi zapošljavanja

U kontekstu podrške mladim i nezaposlenim osobama, kao i grupama koje su teško zapošljive ili nisu u obrazovnom sistemu, mnoge organizacije i institucije provode različite programe i projekte, kako bi se ova populacija uključila na tržište rada, kroz razvoj vlastitih preduzetničkih poduhvata, ili zapošljavanje kod poslodavca.

Ovdje se prije svega izdvajaju Zavod za zapošljavanje, ali i nevladine organizacije. Svima je gotovo zajedničko da ciljnim grupama mladih pružaju finansijsku i mentorsku podršku za uključivanje na tržište rada.

Prema dostupnim informacijama, Zavod za zapošljavanje Crne Gore realizuje mjere aktivne politike zapošljavanja i to:

- obrazovanje i osposobljavanje odraslih koje se realizuje kroz programe aktivne politike zapošljavanja;
- obrazovanje i osposobljavanje za sticanje stručnih kvalifikacija, odnosno ključnih vještina;

⁵ Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Mjesečni statistički izvještaj, 30.jun 2024.

- osposobljavanje za sticanje radnog iskustva potrebnog za samostalno obavljanje poslova u određenom nivou obrazovanja;
- osposobljavanje za sticanje znanja i vještina potrebnih za obavljanje poslova određenog radnog mjesta kod poslodavca.

Podsticaji za zapošljavanje obuhvataju subvencionirano zapošljavanje nezaposlenih lica na poslovima na otvorenom tržištu rada, za poslove koji bi mogli biti održivi i nakon završetka trajanja subvencije. Namijenjeni su poslodavcima koji zapošljavaju lica iz evidencije nezaposlenih.

Kada je riječ o samozapošljavanju, podsticaji za preduzetništvo podrazumijevaju pružanje finansijske i stručne pomoći nezaposlenom licu koje osniva jedan od oblika obavljanja privredne djelatnosti, ako kao osnivač u njemu zasnuje radni odnos. Podsticaji za preduzetništvo odnose se i na pružanje finansijske i stručne pomoći poslodavcu koji otvara nova radna mjesta i zapošljava nezaposlena lica. Osim finansijske pomoći, Zavod za zapošljavanje pruža i stručnu pomoć u cilju unapređenja preduzetničkih znanja, kompetencija i nivoa poslovne uspješnosti.

4. Istraživanje o uticaju javnih politika na zapošljavanje mladih

4.1. Metode istraživanja i izvori prikupljanja podataka

U okviru ove studije, realizovano je istraživanje, na temelju primjene naučnih metoda. U okviru istraživanja obrađeni su dostupni izvori podataka i informacija, domaćih i stranih autora, kao što su: strateški okviri za zapošljavanje mladih, zakonski okviri za zapošljavanje mladih, studije i članci, statističke publikacije, izvještaji koji tretiraju odnosnu problematiku, internet, povezani zakonski propisi i slično.

Prilikom elaboriranja i analize teorijskih, metodoloških i empirijskih aspekata posmatranog problema, korištene su metode analize i sinteze, kao i statističke metode obrade podataka uz neophodnost korištenja sistemskog pristupa u istraživanju.

Kada je riječ o primarnom istraživanju, izvršeno je prikupljanje podataka putem struktuiranog anketnog upitnika sa elementima predmetnog istraživanja.

4.2. Uzorak istraživanja

Uzorak predstavlja podskup osnovnog skupa koji je odabran na način da najbolje predstavi stavove i mišljenja posmatranog skupa. Za ovu vrstu istraživanja, odabran je prigodni uzorak, odnosno mogući dostupni elementi osnovnog skupa, koji predstavljaju ciljne grupe istraživanja.

Uzorak ispitanika formiran je na sljedeći način:

- korištenjem baza podataka istraživača i partnera na projektu,
- korištenjem online baza registrovanih kompanija i institucija u BiH i pretraživanjem interneta,
- korištenjem društvenih mreža.

Detalji uzorka:

Opis uzorka	Način prikupljanja podataka i veličina uzorka
Mladi i NEET mladi: mladi od 18 do 30 godina.	• Primarno istraživanje kroz online anketni upitnik • Ukupno 25 ispitanik/ca
Organizacije civilnog društva (OCD) koje su aktivne u oblasti zapošljavanja mladih.	• Sekundarno istraživanje • Dokumenti i analize nevladinih organizacija • Ranija istraživanja
Predstavnici/ce javnih institucija i lokalnih samouprava aktivni u oblasti zapošljavanja mladih.	• Sekundarno istraživanje • Javno dostupni dokumenti i analize javnih institucija • Ranija istraživanja
Poslodavci/ke mikro, malih i srednjih poduzeća iz Crne Gore ⁶	• Sekundarno istraživanje • Javno dostupni dokumenti i analize • Ranija istraživanja

Nakon prikupljanja podataka/ popunjavanja anketa, realizovana je analiza i obrada. Za obradu podataka korištena je deskriptivna statistika, te korelaciona analiza. Analiza prikupljenih podataka vršena je odgovarajućom softverskom potporom (IBM SPSS i MS Excel).

6 mikro preduzeće: manje od 10 zaposlenih i godišnji promet (iznos novca zarađen u određenom razdoblju) ili bilans stanja (izjava o imovini i obavezama preduzeća) ispod 2 miliona EUR; malo preduzeće: manje od 50 zaposlenika i godišnji promet ili bilans stanja ispod 10 miliona EUR; srednje preduzeće: manje od 250 zaposlenika i godišnji promet ispod 50 miliona EUR ili bilans ispod 43 miliona EUR (Izvor: http://publications.europa.eu/resource/cellar/1bd0c013-0ba3-4549-b879-0ed797389fa1.0019.02/DOC_2)

4.3. Dostupni podaci i istraživanja o javnim politikama i učešću privrednog i nevladinog sektora u zapošljavanju mladih osoba u Crnoj Gori

Prema ranijim istraživanjima uočava se da mladi sa većim stepenom obrazovanja imaju veće šanse za zaposlenje, imaju veće zarade i brže ostvaruju integraciju na tržištu rada, nego mladi koji nemaju visoko obrazovanje⁷. Posmatrajući ovaj podatak, može se donijeti zaključak da je kod visokoobrazovanih mladih lica manja vjerovatnoća siromaštva i neaktivnosti, u odnosu na mlade koji imaju samo osnovno i srednje obrazovanje. Ipak, fakultetsko obrazovanje, nije garant zaposlenosti, budući da još uvijek oko 32% mladih sa diplomama visokih škola nema posao. Kao razlozi ovom stanju svakako se ističu neusklađenosti između vještina koje mladi stiču u školi i onih koje poslodavci traže, niska stopa otvaranja novih radnih mjesta u državi, te struktura ekonomije, koju karakteriše ograničen kapacitet apsorpcije mladih sa stečenim visokim obrazovanjem.

Poslodavci često ističu visoke stope poreza na zarade i doprinose za socijalno osiguranje, što dovodi do toga da mladi najčešće rade poslove na određeno vrijeme ili čak bez ugovora u radu (područje sive ekonomije), naročito kod poslodavaca kojima radna snaga predstavlja bitan trošak u procesu proizvodnje. S druge strane, veoma teško dolaze do radnika kojima je potrebna prilagodba na radnom mjestu bez troškova finansiranja dodatnog učenja ili mentorstva.

Kao odgovor na zahtjeve, ministarstvo prosvjete se aktivno uključivalo u rješavanje ovog pitanja kroz programe stručnog osposobljavanja skladu sa Zakonom o stručnom osposobljavanju lica sa stečenim visokim obrazovanjem. Stručno osposobljavanje je kontinuirano, programska i sistemska aktivnost za sticanje znanja, vještina i kompetencija za samostalno obavljanje radnih zadataka. Provodi se bez zasnivanja radnog odnosa, u skladu sa programom stručnog osposobljavanja na određenom području djelovanja. S jedne strane, program obezbjeđuje mladim diplomantima sticanje neophodnog radnog iskustva, a s druge strane se poslodavcima pruža mogućnost da poboljšaju razumijevanje svojih potreba za ljudskim resursima i oblikuju mlade radnike

7 Politika zapošljavanja mladih u Crnoj Gori, 2018.

prema svojim specifičnim potrebama. Evaluacije su pokazale da Program doprinosi ostvarivanju ključnog cilja, te povećava zapošljivost mladih⁸.

Kada je riječ o nevladinom sektoru, ovaj segment organizacija najčešće djeluje u oblasti neformalnih edukacija, te povremeno finansijske podrške mladima u vidu grantova. NVO najčešće nudi obuke iz oblasti preduzetništva, menadžerskih vještina, kao i vještina komunikacije, što poslodavci najčešće i traže.

Jedan od problema je mala usklađenost i neharmoniziranost programa koje nude različite organizacije civilnog društva, kao i javni sektor. Imajući uvidu da se većina OCD finansira kroz projekte različitih donatora i organizacija, onda je možda jasno zašto na „tržištu“ postoji priličan broj projekata koji nude iste ili slične aktivnosti. Ipak, za mlade osobe ovaj podatak može biti samo prednost, jer imaju prilike pokrenuti vlastiti posao sa respektabilnim start up fondom, kao i preduzetničkim znanjima i vještinama, te mentorstvom, koje mogu dobiti od različitih stručnjaka. Određena istraživanja pokazuju da je privatni biznis postao „nužan izbor karijere mladih ljudi“ i da je zato potrebno da se preduzetništvo još više afirmiše kroz obrazovni sistem, ali da bi se uspjelo kao samostalni preduzetnik, neophodno je stalno istraživati trendove i tragati za novim idejama.

4.4. Stavovi mladih o uticaju javnih politika

Imajući u vidu svrhu ovog dokumenta, primarno je bilo ispitati stavove mladih kako oni percipiraju djelovanje javnih politika na njihovo djelovanje, naročito u pogledu zapošljavanja i samozapošljavanja. Ograničenje istraživanja je bila veličina uzorka, ali dobijeni su odgovori mladih iz cijele Crne Gore. Zbog navedenog ograničenja, postoji prostor za dalja istraživanja sa većim uzorkom.

Istraživanje je pokazalo da mlade osobe kao razlog nezaposlenosti najčešće navode loše uslove koje nude poslodavci u pogledu zarada i radnog vremena, što se u određenoj mjeri podudara sa podacima ranijih istraživanja, koji su ovdje navedeni. Primjećeno je da polovina ispitanih, aktivno traži posao u Crnoj Gori, a nešto manji broj i inostranstvu. Većina njih je u posljednjih godinu dana više od 10 puta aplicirala na neko radno mjesto ili objavljen konkurs.

⁸ Politika zapošljavanja mladih u Crnoj Gori, 2018.

Mladi su ocjenili da im je veoma bitno da poslodavac mladoj osobi ponudi:

- odgovarajuća stalna primanja (platu)
- slobodne vikende i godišnje odmore;
- odgovarajuće radno vrijeme;

Kada je riječ o plati, minimalna plata koju bi mladi prihvatili iznosi 800,00 Eura kod mladih sa visokom stručnom spremom i 400 Eura kod mladih sa srednjom stručnom spremom, što predstavlja psihološku donju granicu kada je u pitanju plaćanje rada kod mladih osoba. Mladi su visoko ocijenili svoj životni standard prosječnom ocjenom 4,16 (na skali 1-5).

Kada je u pitanju zapošljavanje, javni sektor je još uvijek u vrhu liste želja mladih, kao primarni izbor djelatnosti u kojoj bi radili. Mlade osobe smatraju da je samozaposlenje dobar odabir karijere, ali da im nedostaje praktičnih vještina za što smatraju da je odgovoran obrazovni sistem koji ne nudi praksu tokom školovanja. Zbog toga očekuju da lokalna zajednica, nevladine organizacije i slične institucije, u cilju razvoja poduzetništva mladih, ponude sljedeće usluge:

- besplatno korištenje poslovnog prostora;
- pojednostave proces registracije obrta i privrednih društava;
- objebljede registraciju obrta i privrednih društava na jednom šalteru;
- besplatne poduzetničke edukacije;
- mentorstvo za pokretanja i vođenje poslovnog poduhvata;
- besplatne podrške prilikom prijava na projekte;
- osiguraju fondove za finansijsku podršku mladima i mladima koji pripadaju ranjivim kategorijama.

Analiza dalje pokazuje da su mladi uglavnom upoznati sa grantovima za pokretanje posla. Takođe, mladi najčešće očekuju podršku državnih organa i organa lokalne samouprave u pogledu zapošljavanja. Istovremeno, najveći broj njih ne vjeruje u provedbu mjera strateških dokumenata koji se odnose na pitanja mladih, ili uopšte nije upoznato o strateškom i zakonskom okviru koji reguliše pitanja koja su njima prioritetna. Ono što je bitno istaći je da svi ispitani smatraju da je neophodno zakonski urediti rad studenata.

Interesantno je da su mladi veoma malo upućeni u pojam socijalnog preduzetništva, te da ne razumiju njegovo značenje. Većina smatra da je socijalno preduzeće posao koji vode nevladine organizacije koje time osiguravaju vlastitu održivost, odnosno da je to posao kojem je isključiva svrha zapošljavanje ranjivih kategorija.

4.5. Korelaciona analiza

Ova analiza govori da li postoji veza između pojedinih varijabli istraživanja.

Na osnovu izračunatih koeficijenata, možemo zaključiti da postoji jaka do veoma jaka povezanost između varijabli:

- mlade osobe sa visokom stručnom spremom će prije od poslodavaca zahtijevati dodatke na platu;
- mlade osobe sa srednjom stručnom spremom više su upoznate i prije bi koristile subvencije, odnosno podsticaje za pokretanje vlastitog poslovnog poduhvata kao rješenje dugotrajne nezaposlenosti. Osobe sa visokom stručnom spremom primat daju zapošljavanju kod poslodavca;
- mladi koji žele da uđu u svijet preduzetništva, žele da im se omogući mentorstvo, imaju potrebu da svoje prve preduzetničke korake razvijaju u preduzetničkom okruženju - inkubatorima, te traže podršku prilikom prijavljivanja na pozive za razvoj preduzetničkih poduhvata. Smatraju da je neophodno obezbijediti jednostavne procedure registracije poslovnih poduhvata;
- mladi koji žele da svoju priliku za posao traže u Crnoj Gori, pokušali bi da to ostvare kroz razvoj samostalnog posla;
- mladi koji dugo čekaju na posao, uglavnom su spremni raditi za manja primanja;
- mladi koji su iskazali potrebu za otvaranjem posebnih fondova za marginalizirane ciljne grupe u cilju pokretanja poslovnog poduhvata, uglavnom iskazuju potrebu za podrškom u vidu pisanja biznis plana i pomoći prilikom apliciranja na projekte;
- mladi koji primarno traže posao izvan Crne Gore, najčešće ističu da im je prilikom rada kod poslodavca bitno da se obezbijede osnovni uslovi rada koji se odnose na slobodne vikende i praznike.

5. Izazovi, prijedlozi i preporuke

5.1. Izazovi u segmentu obrazovanja i zapošljavanja mladih

Uticaj javnih politika na mlade i njihovo zapošljavanje u Crnoj Gori tema je od velikog značaja, s obzirom na demografske, ekonomske i društvene izazove s kojima se zemlja suočava.

Ovdje navodimo nekoliko izazova:

Izazovi u segmentu obrazovanja:

1. nedostatak praktičnih vještina mladih koje su potrebne na tržištu rada;
2. nepovezanost obrazovnog sistema sa privrednim sektorom i potrebama tržišta rada;
3. neprepoznatljivost neformalnog i informalnog obrazovanja na tržištu rada, koje često nije validirano određenim dokumentom (certifikatom).

Izazovi u segmentu zapošljavanja i samozapošljavanja:

1. visoke stope poreza i doprinosa poslodavcima uzrokuju ograničenje prilikom angažovanja ljudskih resursa na neodređeno vrijeme;
2. zbog neusklađenosti obrazovnog sistema sa praksom i tržištem rada, poslodavci imaju dodatne finansijske troškove angažmana novih radnika, iako se suočavaju sa deficitom radne snage;
3. neadekvatni uslovi na tržištu rada;
4. loše ili nedovoljne praktične vještine koje mladi mogu ponuditi poslodavcima;
5. neusklađenost administrativnih procedura, te rok rješavanja predmeta za proces pokretanja vlastitog poslovnog poduhvata;
6. nedovoljno poznavanje i nepovjerenje u strateške i zakonske dokumenata od strane mladih, a što je direktno povezano za ostvarivanje prava na tržištu rada.

5.2. Prijedlozi i preporuke za unaprjeđenje javnih politika

Segment formalnog, neformalnog i informalnog obrazovanja

1. Unaprjeđenje obrazovnog sistema i edukativnih kurikula: Uvođenje praktične nastave i stručne prakse tokom školovanja kako bi se mladi pripremili za tržište rada;
2. Razvoj programa praktičnih vještina: Organizacija kurseva i radionica za sticanje relevantnih vještina (digitalne vještine, vještačka inteligencija, preduzetništvo).
3. Podrška u karijernom savjetovanju: Osnivanje karijernih centara u školama i univerzitetima koji će pomagati mladima u odabiru karijernog puta;
4. Priznavanje neformalnog i informalnog obrazovanja mladih. Mladi sve više stiču znanja kroz neformalni i informalni oblik učenja.

Segment zapošljavanja i samozapošljavanja

1. Neophodna je saradnja i sinergija javnog, privatnog i nevladinog sektora sa predstavnicima organizacija koji zastupaju interese mladih;
2. U što kraćem roku provesti poresku reformu, koja će podrazumijevati smanjenje poreza i doprinosa poslodavcima, te reformu sistema naplate direktnih i indirektnih poreza, smanjenje ili ukidanje poreza na dobit za prve tri godine poslovanja novoosnovanih privrednih subjekata;
3. Smanjenje administrativnih prepreka prilikom osnivanja obrta i privrednih društava. Institucije koje rade na registraciji privrednih subjekata, u što kraćem vremenu se trebaju uvezati u jedinstven sistem, kako preduzetnici i potencijalni preduzetnici ne bi tražili dokumentaciju na različitim adresama. Na web stranicama svih relevantnih institucija koje rade na procesu registracije obrta i privrednih društava objaviti jedinstvene e-dokumente sa hodoigramima procesa registracije;
4. Razvoj mentorskih mreža za podršku preduzetnicima i potencijalnim preduzetnicima;

5. Omogući mladima, ali i svim zaposlenim ostvarivanje svih prava iz radnog odnosa, što se posebno odnosi na slobodne dane, fleksibilnost radnog vremena i slično;
6. kvalitetnije promovisati omladinske politike, strateške i zakonske dokumente koji se odnose na pitanja mladih, te uključiti što više mladih u izradu ovih dokumenata. Takođe, aktivno raditi i promovisati uspješno ispunjenje ciljeva, mjera i aktivnosti kako bi mladi stekli povjerenje i imali direktne koristi od javnih politika definisanih u strateškim i zakonskim dokumentima;
7. Neophodno je da javne institucije i obrazovne ustanove (nastave da) provode programe i projekte obuka za tržište rada, kao i da istražuju potrebe poslodavaca, kako bi poslodavci imali niže troškove uvođenja mladih u poslovne aktivnosti;
8. Pokrenuti aktivnosti donošenja, promocije i provedbe Zakona o socijalnom preduzetništvu.

6. Literatura

1. Bejaković, P., (2021), Evaluacija aktivne politike tržišta rada u Crnoj Gori; Vijeće za regionalnu saradnju Sarajevo, Bosna i Hercegovina;
2. Centar za razvoj nevladinih organizacija, (2021); Vodič za osnivanje socijalnih preduzeća;
3. Fondacija Centar za demokratiju, (2021); Uticaj javnih politika na društvo;
4. Fondacija Fridrih Ebert Stiftung (FES); Studija o mladima u Crnoj Gori 2018/2019;
5. Gligorović, A., (2020); Omladinska politika u Crnoj Gori – situacija u 2020.; NVO Prima;
6. Institut za preduzetništvo i ekonomski razvoj (IPER) i Unija mladih preduzetnika Crne Gore (UMHCG); Rezultati istraživanja o potrebama mladih preduzetnika u Crnoj Gori;
7. Istraživanje i procjena lokalnih politika koje se odnose na mlade i potrebe mladih u 15 lokalnih samouprava (2022); UNDP, Reload;
8. Lokalni akcioni plan za mlade 2024.; Glavni grad Podgorica
9. Ministarstvo rada i socijalnog staranja (2018); Politika zapošljavanja mladih u Crnoj Gori;
10. Radović, M., Đurašković, J., UPCG, (2016); Izvještaj: Neusklađenost tržišta rada i obrazovnog sistema u Crnoj Gori – Stvaranje ambijenta za održivi razvoj preduzeća u Crnoj Gori; Unija poslodavaca Crne Gore (UPCG);
11. Strategija za mlade u Crnoj Gori 2023.-2027.; Ministarstvo sporta i mladih Crne Gore;
12. Vlada Crne Gore, Ministarstvo sporta i mladih, (2019); Analiza potreba mladih u Crnoj Gori;
13. Zakon o mladima ("Službeni list Crne Gore", br. 025/19 od 30.04.2019), i Ispravka Zakona o mladima ("Službeni list Crne Gore", br. 027/19 od 17.05.2019);

14. Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju lica sa invaliditetom; Službeni listovi CG”, br. 49/2008, 73/2010 i 39/2011;
15. Zakon o volonterskom radu; Službeni listovi CG br. 26/ 2010,31/2010, 14/2012 i 48/2015.;
16. Zavod za zapošljavanje Crne Gore, Mjesečni statistički izvještaj, 30.jun 2024.

YourJob

Ovaj dokument urađen je uz potporu Europske unije.
Sadržaj dokumenta isključiva je odgovornost Caritasa BiH, Udruženja za razvoj kompetencija "S.K.I.L.L.S.", Fondacije Biznis start centar Bar, Caritasa Barske nadbiskupije i Fondacije Mozaik, te ni u kom slučaju ne predstavlja stajališta Europske unije.

